

FRAGMENT UIT ACQUISITIE- EN DEQUISITIEPLAN RAL

§ 1 Inleiding

De Archiefwet 1995 (Aw) regelt de overbrenging van archieven van de overheid naar een archiefbewaarpplaats. Artikel 12 Aw bepaalt, dat dit binnen een termijn van 20 jaar dient te gebeuren, terwijl volgens art. 3 Aw het archief in goede, geordende en toegankelijke staat moet worden overgebracht. De selectie en vernietiging van niet voor permanente bewaring in aanmerking komende archiefbescheiden heeft op het moment van overbrenging reeds plaatsgevonden.

De wetgever heeft in de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp van de Archiefwet 1995 geschreven¹:

"Archieven hebben een tweeledige functie. Ze worden gevormd als bijproduct van het handelen van de overheden, instellingen en personen. De overheidsarchieven zijn het (papieren) geheugen van de overheid. De archiefstukken dienen als instrumenten van het bestuur. Zonder goed geordende en toegankelijke archieven zijn bestuurlijke zorgvuldigheid en continuïteit loze begrippen en is een goede democratische controle op het bestuur vrijwel onmogelijk. Juist in de archieven is vastgelegd op welke wijze de overheid zich in de politieke en bestuurlijke zin heeft beziggehouden met de samenleving. In ons staatsbestel rust dan ook op de overheid de plicht haar archieven in beginsel open te stellen voor de burger. Openbare archieven zijn onmisbaar voor de rechtsstaat. Maar bovendien vormen zij een vitaal onderdeel van het culturele erfgoed van een natie. Het bestuderen van duizenden mensen, vakmensen en amateurs, vormt niet alleen een bijdrage aan de cultuurontwikkeling, maar archiefonderzoek is tevens een vorm van cultuurparticipatie."

Het eerste deel van dit citaat geeft duidelijk weer, waarom *overheidsarchieven* moeten worden bewaard, en waarom dit dient te gebeuren in een openbare archiefbewaarpplaats. Het tweede deel plaatst archieven en archiefonderzoek in het geheel van het cultureel erfgoed, hetgeen door de wetgever als zeer belangrijk wordt beschouwd.

De twee grootste groepen bezoekers zijn in deze twee aspecten ook vertegenwoordigd. Enerzijds de (kleinere) groep van recht- en bewijszoekende burgers, die de overheidsarchieven nodig heeft om zijn rechten en plichten te kunnen herleiden, anderzijds de veel grotere groep (amateur)historici die haar tijd in de studiezalen van de archieven doorbrengt, zoekend naar nuttige en/of interessante aspecten uit het verleden.

Echter, de Archiefwet kan alleen invloed uitoefenen ten aanzien van de archieven van de overheid. Het is duidelijk, dat deze archieven *alleen* een eenzijdig beeld van de werkelijkheid geven. De mens komt in deze archieven immers uitsluitend naar voren in zijn relatie tot de overheid. Naast de overheid zijn er vele particuliere instellingen, die zich met de mensen hebben beziggehouden, waardoor andere aspecten van de samenleving kunnen worden bestudeerd.

Men kan stellen dat de wetgever in met name het tweede in de Memorie van Toelichting genoemde aspect ook de niet-overheidsarchieven op het oog heeft. Cultuur, cultuurontwikkeling en cultuurparticipatie rusten toch voor een belangrijk deel - weliswaar door de overheid gesteund en gesubsidieerd - op de schouders van particulieren en particuliere instellingen. Helaas heeft de wetgever het niet nodig gevonden in de wetstekst een expliciete paragraaf betreffende de particuliere archieven op te nemen. Impliciet gaat

¹ Memorie van Toelichting bij de Archiefwet, Kamerstukken II 1992/1993, 22 866.

de wetgever wel uit van opname van particuliere archieven in de archiefbewaarpplaats: in artikel 1 onder c, punt 3° worden ook bescheiden die ingevolge overeenkomsten met instellingen of personen in de bewaarplaats zijn opgenomen tot archiefbescheiden verklaard. Het is dus noodzakelijk dat particuliere archieven deel uitmaken van de door de overheid bewaarde archieven als onderdeel van het totale culturele erfgoed.

Op grond van de Archiefwet 1995 en de bestaande ideeën omtrent de noodzaak van verwerving van particuliere archieven, kan een algemeen uitgangspunt worden geformuleerd, namelijk dat - theoretisch - de archieven in de archiefbewaarpplaats een *representatief* beeld moeten geven van de activiteiten van het bestuur van de gemeente X, alsmede van de activiteiten van haar bewoners vanaf de overlevering van de vroegste geschreven bronnen tot op heden.

Om dit doel te bereiken, staan de gemeentearchivaris van gemeente X twee manieren van acquisitie ten dienste, namelijk passieve en actieve acquisitie. Bij *passieve* acquisitie wordt geen actieve invloed uitgeoefend op de aanwas van particuliere archieven en wordt het aan het toeval overgelaten welke archieven uiteindelijk in het gemeentearchief zullen worden opgenomen. Men is derhalve afhankelijk van het eigen initiatief van mensen om archiefbescheiden te brengen, met daarbij het risico dat diverse interessante archieven aan de actieradius van de gemeentearchivaris en uiteindelijk aan die van de historicus zullen ontsnappen. Het is wel zo dat de goede naam van het gemeentearchief van de gemeente X en het netwerk van de gemeentearchivaris en zijn medewerkers in de stad Leiden, gemeente X en omgeving een rol spelen. Een acquisitieplan kan in dit scenario slechts een toetssteen zijn, waaraan de wenselijkheid van een te verkrijgen archief kan worden getoetst.

Bij *actieve* acquisitie zal de gemeentearchivaris van de gemeente X invloed uitoefenen op de in zijn depot op te nemen archieven. Door te bepalen welke facetten van en groeperingen in de maatschappij in het geheel niet of slechts ondervertegenwoordigd zijn door middel van archieven in het depot, kan hij een beleid voeren, welke archieven moeten worden verworven. Het initiatief zal in eerste instantie uitgaan van de gemeentearchivaris, terwijl de mogelijkheid dat iemand zelf met archiefbescheiden komt, door een actief acquisitiebeleid alsmede mond tot mondreclame wordt vergroot. Ook hier kan het acquisitieplan met richtlijnen waaraan het eventueel te verwerven archief dient te voldoen als filter fungeren.

In de huidige situatie neemt het gemeentebestuur van de gemeente X voor elk mogelijk te acquireren archief een besluit op advies van de gemeentearchivaris van de gemeente X. Het is voor de geschiedenis van de gemeente X van belang, dat acquisitie op een gestructureerde wijze middels een acquisitieplan zal geschieden. Met een acquisitieplan kan geprobeerd worden de stroom binnenkomende archieven zowel te sturen als in te dammen.

§ 2 Algemene kaders

Allereerst dienen de algemene kaders waarbinnen het gemeentearchief van de gemeente X tot acquisitie kan besluiten, worden aangegeven. Een te acquireren archief dient aan de volgende drie eisen te voldoen.

- a. Een archief dient gerelateerd te zijn aan de geschiedenis van de gemeente X.
- b. Een archief moet representatief zijn voor de X (b.v. Leidse) bevolking, dan wel juist een uniek karakter voor de gemeente X hebben (dus betrekking hebben op een unieke instelling of uniek gebouw).
- c. Een archief dient aan de reeds in het depot berustende archieven een extra aspect toe te voegen om voor actieve acquisitie in aanmerking te komen.

ad a. Een door het gemeentearchief van de gemeente X te acquireren archief dient

betrekking te hebben op het grondgebied van de gemeente X. Dit grondgebied kan in de loop der jaren veranderd zijn door annexatie door andere gemeenten. Bedrijfsarchieven van lokaal en regionaal georiënteerde bedrijven kunnen het best in het gemeentearchief van de gemeente X worden opgenomen, terwijl landelijk opererende bedrijven eerder in aanmerking komen voor bewaring in een categoriale instelling, dan wel het Algemeen Rijksarchief. Hierbij moet men wel de historie van het bedrijf in ogenschouw nemen, aangezien een van oorsprong lokaal bedrijf uitgegroeid kan zijn tot een groot landelijk bedrijf. In dit laatste geval komt het archief van dat bedrijf wel in aanmerking voor acquisitie door het gemeentearchief van de gemeente X.

- ad b. De meeste archieven zullen op de een of de andere manier een afspiegeling zijn van de samenleving. De hoofdzaak is, dat het archief op een bepaalde manier representatief is voor een bevolkingsgroep. Bij de keuze tussen twee gelijksoortige archieven, zullen argumenten als volledigheid, ouderdom, omvang en dergelijke een rol spelen in geval van actieve acquisitie. De tweede mogelijkheid is, dat in het archief juist het unieke karakter van de archiefvormer naar voren komt.
- ad c. Men zou theoretisch kunnen volstaan met van elke soort archiefvormer een (voorbeeld)archief te bewaren, waaruit dan analoge conclusies ten aanzien van soortgelijke archiefvormers zouden kunnen worden getrokken. In de praktijk gaat deze stelregel echter niet op, omdat de onderlinge verschillen vaak groter zijn dan de onderlinge overeenkomsten. Het bewaren van meerdere soortgelijke archieven verkleint daarbij de kans, dat er bepaalde omissies zullen zijn. Het is weer niet noodzakelijk alle archieven van alle vrijetijdsverenigingen en dergelijke actief te acquireren. Indien een eventueel te acquireren archief niet iets toevoegt aan een reeds in het depot berustend archief, dan kan slechts sprake zijn van opname van dat archief, als men het archief zelf aanbiedt (dus passieve acquisitie).

Bij gelijktijdige poging tot acquisitie door het gemeentearchief van de gemeente X en een categoriale archiefinstelling, dan wel een andere (rijks-, gemeentelijke, of waterschaps-) archiefbewaarplaats, zal in onderling overleg besloten worden, waar het archief het beste kan worden bewaard. De mate waarin het archief betrekking heeft op gemeente X zal hierin een doorslaggevende rol moeten spelen.

§ 3 Fasering

Om gericht archieven te kunnen verwerven, wordt een viertal fasen onderscheiden:

- a. Inventarisatie van zich reeds in het gemeentearchief van de gemeente X bevindende archieven (voor zover deze niet op grond van de Archiefwet of enige andere wet naar het gemeentearchief zijn overgebracht), aangevuld met in andere openbare archiefbewaarplaatsen berustende archieven, alsmede archieven in particuliere handen, geregistreerd bij het Centraal Register van Particuliere Archieven te Den Haag.
- b. Instellen van een onderzoek naar (mogelijke) archiefvormers, voor zover ze niet reeds onder a. zijn vermeld.
- c. Samenstellen van een (prioriteiten)lijst van potentieel te verwerven archieven.
- d. Actief proberen die archieven te acquireren.

Toelichting:

- ad a. Sommige archieven zoals notariële archieven en het archief van ambachts- en dorpsbestuur bevinden zich in het gemeentearchief op basis van hetzij de Archiefwet 1995, hetzij een andere wet. Het is belangrijk te weten welke archieven inmiddels zijn verworven die daaronder niet vallen, om daar later de acquisitie op af te kunnen stemmen. Het is immers noodzakelijk de juiste prioriteiten te stellen. Zodra een

acquisitie succesvol is geweest, dient de lijst te worden bijgewerkt.

- ad b. Welke particuliere instellingen, verenigingen, bedrijven etc. zijn in de gemeente X werkzaam of actief (geweest), dan wel hebben enige betekenis voor de gemeente X gehad. Hierbij wordt nog niet gekeken naar de mogelijkheid of er wel archief gevormd en/of bewaard is. Deze inventarisatie is lang, maar niet uitputtend. Er zullen altijd oudere en jongere archieven zijn, die niet op de lijst staan vermeld. De lijst zal derhalve ook telkens aangevuld en bijgehouden moeten worden.

- ad c. Uit de onder b opgemaakte lijst van mogelijke archiefvormers, wordt een selectie gemaakt, door te bepalen welke archieven verworven zouden moeten worden om de doelstelling - representativiteit - te kunnen bereiken. Hierbij moet prioriteit gegeven worden aan archieven die het risico lopen vernietigd te worden. Hierbij dient gedacht te worden aan fusies, opheffing en dergelijke.
Lijst b moet worden vergeleken met de lijst genoemd onder punt a om eventuele duplicatie voor soortgelijke archieven te signaleren. In deze fase moet worden onderzocht of er door potentieel over te nemen particuliere instellingen ook daadwerkelijk archief gevormd is, dat kan worden overgenomen. Bij het onderzoek naar het sluimerend bestaan van archieven op zolders, kan gebruik worden gemaakt van de kennis(sen) van historische verenigingen, zoals en de afdeling Rijnland van de Nederlandse Genealogische Vereniging. Aan het eind van deze fase is er een lijst van particuliere archieven beschikbaar, waarvan zeker is, dat er nog bescheiden bewaard zijn gebleven. Deze archieven zijn inmiddels getoetst aan de criteria zoals representativiteit en wenselijkheid.

- ad d. De lijst die uiteindelijk het resultaat is van de derde fase zal worden gebruikt om bezitters van archieven te benaderen. Ook in deze fase kunnen de leden van de historische verenigingen worden ingezet. In de eerste plaats kunnen ze optreden als intermediair door in hun afdelingsbladen leden van de vereniging er op attent te maken dat er een acquisitiebeleid van de gemeente X is en dat men zelf ook suggesties kan aandragen. In de tweede plaats kunnen ze dezelfde intermediaire functie vervullen tussen individuen en het gemeentearchief van de gemeente X. Bij veel mensen is er een emotionele band met het door hen beheerde archief. Voor hen onbekende archiefmedewerkers worden dan vaak gezien als mensen, die er op uit zijn de archieven af te nemen. Doordat de mensen van de verschillende historische verenigingen bekenden zijn van de eigenaars van die archieven, kunnen op deze manier veel problemen worden voorkomen. Indien er een overeenkomst tussen de eigenaar en het archief tot stand komt, dient er een contract te worden opgesteld, waarin zaken als openbaarheid, kosten, duur van het contract en dequisitie moeten worden geregeld.